УДК 347.463
DOI https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-1/22

Сірко Р.Б.
Чернівецький інститут
Міжнародного гуманітарного університету

ЩОДО ВИНИКНЕННЯ ВІДНОСИН ІЗ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

У запропонованій статті визначається, що виникнення відносин із перевезення залізничним транспортом є своєрідною «відправною точкою» в розвитку зобов'язань із перевезення, яка знаходиться на стику договору-угоди та договору-правовідносин.

Відносинам із перевезення залізничним транспортом завжди передує узгодження основних умов перевезення: термінів і кількості транспортних засобів, необхідних для перевезення, а також обсягів і характеру вантажів, багажу, пошти, вантажобагажу, пасажирів, котрі перевозяться. Основне завдання такого узгодження полягає в найбільш раціональному й економному використанні перевізних засобів, що відповідає запитам ринку.

Загальною підставою виникнення відносин із перевезень залізничним транспортом є заявка відправника (договір на перевезення вантажу, багажу, пошти, вантажобагажу з відкладальною умовою), а при укладенні відправником і перевізником договору про організацію перевезень залізничним транспортом такою підставою є складний юридичний склад: договір про організацію перевезень залізничним транспортом, тобто попередній договір і заявка відправника – основний договір на перевезення залізничним транспортом із відкладальною умовою.

Робиться висновок, що здійснення перевезень залізничним транспортом, виходячи з норм чинного законодавства, будується на таких принципах: підставою перевезень залізничним транспортом проголошується договір перевезення, закріплюється принцип єдності в підході до відносин перевезення залізничним транспортом як вантажів, так і багажу, пошти і пасажирів. Виходячи з рівності учасників цивільно-правових відносин і свободи договору, Цивільний кодекс підкреслює, що ніяких переваг, ніяких вилучень, ніяких особливих привілеїв тощо залежно від складу сторін у перевезеннях залізничним транспортом встановлюватися не повинно, в т. ч. коли сторонами в договорі є державні та муніципальні підприємства.

Також пропонується закріпити на законодавчому рівні визначення поняття «Відносини з перевезення залізничним транспортом» і «Перевезення залізничним транспортом».

Ключові слова: *перевезення, залізничний транспорт, рекодифікація, відносини з перевезення залізничним транспортом, статут залізниці, договір перевезення залізничним транспортом, пасажири, вантаж, багаж, залізниця.*

Постановка проблеми. Теоретичні питання поняття, класифікації, видів, структури та системи відносин із перевезення залізничним транспортом досконало не досліджені. Наслідками цього бачаться спроби вчених трактувати суб'єктивні права в системі координат речового і зобов'язального права щодо перевезень залізничним транспортом; використовувати прийоми аналогії у судженнях, що свідчить про спробу застосування вже наявних наукових концепцій до опису і розкриття сутнісної специфіки відносин із перевезення залізничним транспортом, правова регламентація яких перебуває на етапі становлення. Базовими і вихідними поняттями при визначенні самостійності відносин із перевезення залізничним транспортом і суб'єктивних прав повинні бути поняття цивільних правовідносин, суб'єктивного цивільного права, які аж ніяк не відрізняються одноманітністю в їх юридичному розумінні. З огляду на формулювання чинного закону не виявляється вагомих підстав для визначення загальних ознак, поняття і системи правовідносин. Це демонструє недосконалість і моральну застарілість українського цивільного законодавства в частині регламентації правовідносин із перевезення транспортом, зокрема залізничним, за відсутності детального регулювання яких неможливе створення повноцінної системи правового регулювання в сьогоденні і майбутньому в рамках рекодифікації цивільного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження становлять праці таких науковців, як С.С. Алексєєв, А.Г. Биков, М.І. Брагінський, В.В. Вітрянський, Г.С. Гуревич,

О.В. Дзера, А.С. Довгерт, В.А. Єгіазаров, О.С. Іоффе, О.О. Карлов, А.Д. Кейлін, Н.С. Ковалевська, В.В. Луць, О.Л. Маковський, Д.А. Мєдвєдєв, Я.І. Рапопорт, А.М. Рубін, Г.П. Савічев, О.І. Сафончик, О.М. Садіков, Є.О. Харитонов, М.Є. Ходунов, Р.Ш. Цинцадзе, Х.І. Шварц, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневич та ін.

Постановка завдання. Метою статті є науковий аналіз загальних положень законодавства України з метою визначення особливостей виникнення відносин із перевезення залізничним транспортом.

Виклад основного матеріалу дослідження. З урахуванням результатів аналізу основних етапів еволюції української цивілістичної думки можна зробити висновок, що виділення проблематики виникнення відносин із перевезення залізничним транспортом у самостійний розділ науки цивільного права зумовлене об'єктивно наявними передумовами. Зокрема, виникнення відносин із перевезення залізничним транспортом є своєрідною «відправною точкою» в розвитку зобов'язань із перевезення, що знаходиться на стику договору-угоди та договору-правовідносин. Слід підкреслити, що відносини з перевезень залізничним транспортом випливають з укладення договору перевезення і виникнення договору перевезення, що є різними правовими поняттями, оскільки укладення договору як угоди може спричинити не тільки виникнення договірного зобов'язання, але також зміну і припинення останнього. Стосовно ж дослідження мають значення такі питання виникнення відносин із перевезення залізничним транспортом, як укладення договору перевезення, пов'язане з породженням останнім, самостійно або у взаємодії з іншими юридичними фактами, відповідних договірних правовідносин із перевезення залізничним транспортом, тобто коли договір розглядається як правовиникаючий, а не правозмінний або правоприпиняючий юридичний факт. Тому для додання дослідженню виникнення відносин із перевезення залізничним транспортом потрібного спрямування правильніше говорити про виникнення саме договору з перевезення залізничним транспортом, маючи на увазі виключно процес зародження договірних правовідносин.

Відносинам із перевезення залізничним транспортом завжди передує узгодження основних умов перевезення: термінів і кількості транспортних засобів, необхідних для перевезення, а також обсягів і характеру вантажів, багажу, пошти, вантажобагажу, пасажирів, котрі перевозяться. Основне завдання такого узгодження полягає в найбільш раціональному й економному використанні перевізних засобів, що відповідає запитам ринку.

У цивілістичній літературі пропонується розуміти під договірною умовою узгоджене сторонами договору прямо або опосередковано і певним чином об'єктивно правила поведінки індивідуального характеру, які належать до сфери виникнення, зміни, припинення договірного зобов'язання і наслідків порушення такого зобов'язання [10]. Умова договору визначає міру можливої та належної поведінки сторін договірного зобов'язання і завжди узгоджується виключно з ними.

Підставою класифікації договірних умов перевезення транспортом виступає такий критерій, як спосіб їх узгодження сторонами договору. За цією ознакою умови договору перевезення транспортом поділяються на певні і визначні. Наведена класифікація договірних умов на практиці повинна сприяти більш швидкому і правильному виявленню їх у договорі перевезення залізничним транспортом. Слід виходити з того, що певні умови договору перевезення залізничним транспортом завжди містяться у тексті договору, тоді як зміст визначених умов може відповідати як тексту джерела права, так і тексту договору. Крім того, важливе практичне значення має і та обставина, що після пропозиції про зміну або виключення з договору визначної умови інша аналогічна певна умова, що збігається або не збігається з нею за змістом, може з'явитися в договорі тільки внаслідок її прямого узгодження.

Загальною підставою виникнення відносин із перевезень залізничним транспортом є заявка відправника (договір на перевезення вантажу, багажу, пошти, вантажобагажу з відкладальною умовою), а при укладенні відправником і перевізником договору про організацію перевезень залізничним транспортом такою підставою є складний юридичний склад: договір про організацію перевезень залізничним транспортом, тобто попередній договір і заявка відправника – основний договір на перевезення залізничним транспортом із відкладальною умовою.

Незважаючи на викладене, на нашу думку, не усяке територіальне переміщення об'єктів або людей за допомогою залізничного транспорту призводить до виникнення зобов'язання перевезення. Останнє можна підтвердити рядом характерних особливостей. По-перше, воно повинне бути матеріальним і будуватися на еквівалентно-відплатних засадах. Т. зв. технологічні перевезення, що виконуються залізничним транспортом (перевезення сировини зі складу в цех, готової продукції на склад та ін.), не породжують зобов'язання перевезення. По-друге, необхідно враховувати спосіб переміщення. Перевезення характеризує

просторове переміщення вантажів і осіб, які перебувають «на» і «в» самих транспортних засобах (на платформі, у вагоні тощо). Якщо переміщення об'єкта здійснюється за допомогою тяги і штовхання (наприклад, ремонтний рухомий склад тягне пошкоджений вагон), то виникають особливі відносини буксирування. По-третє, основна частина залізничних перевезень здійснюється для надання транспортних послуг усім і кожному. Їхні функції пояснюються місцем транспорту в системі поділу праці. Транспорт – одна з найбільш високомонополізованих галузей людської діяльності, а окремі його види, зокрема залізничний, взагалі володіють природною монополією.

Отже, в силу зобов'язання перевезення залізничним транспортом перевізник зобов'язується доставити вантаж, багаж, вантажобагаж, пошту або пасажира у пункт призначення, а відправник вантажу (багажу), пасажир або інша особа зобов'язуються сплатити винагороду за надані транспортні послуги (внести провізну плату).

Зобов'язання перевезення є основою транспортних зобов'язань. При його здійсненні можуть виникати інші зобов'язання, пов'язані з транспортними послугами (організаційно-перевізні, експедиційні, орендні та ін.). Виробничність таких зобов'язань не усуває їх самостійного значення.

Цивільний кодекс України визначає лише найбільш принципові правила, що стосуються перевезень вантажу, пасажира і багажу, а також інших транспортних зобов'язань (глава 64 і 65 ЦК України) [8]. Зазначений юридично-технічний прийом зумовлений двома причинами. По-перше, транспорт, будучи такою галуззю суспільної діяльності, яка пов'язує окремі частини країни, вимагає однакового регулювання. Регулювання перевезень повинне мати комплексний характер (маємо на увазі територію держави, протяжність транспортних шляхів і складність управління ними). Комплексність досягається шляхом з'єднання в рамках одного правового акта норм приватного і публічного права. Як наслідок, встановлюється єдина схема управління відповідним видом транспорту, методи організації перевезень, умови утримання транспортних засобів, доріг, шляхів сполучення і нарешті, відносини сторін зобов'язання перевезення. Тому відповідно до абз. 2 п. 2 ст. 908 ЦК України загальні умови перевезення визначаються транспортними статутами та кодексами, іншими законами та правилами, що видаються на їх основі [11]. Таким чином, регулювання основної частини транспортних відносин повинне здійснюватися на рівні спеціальних законів.

Нині діють п'ять загальних транспортних законів: Закони України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 р. [2], «Про залізничний транспорт» від 04 липня 1996 р. [3], «Про автомобільний транспорт» від 05 квітня 2001 р. [4], Повітряний кодекс України від 04 травня 1993 р. [6], Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. [7].

Слід зазначити, що загалом транспортне законодавство України, в т. ч. і транспортні Статути, є найбільш стабільним законодавством, його основні положення, які регулюють відносини, пов'язані з укладенням договору перевезення, з подачею транспортних засобів, перевезенням вантажів, багажу, вантажобагажу, пошти, пасажирів, відповідальністю за невиконання заявки відправника, втрату, пошкодження (псування) вантажів, багажу, вантажобагажу, пошти, пред'явлення претензій щодо перевезення пасажирів тощо, як і раніше залишаються практично незмінними протягом багатьох років і не відображають змін у транспортній галузі.

Враховуючи викладене вище, можна дійти висновку, що здійснення перевезень залізничним транспортом, виходячи з норм чинного законодавства, будується на таких принципах: підставою перевезень залізничним транспортом проголошується договір перевезення, закріплюється принцип єдності в підході до відносин перевезення залізничним транспортом як вантажів, так і багажу, пошти і пасажирів. Виходячи з рівності учасників цивільно-правових відносин і свободи договору, Цивільний кодекс підкреслює, що ніяких переваг, ніяких вилучень, ніяких особливих привілеїв тощо залежно від складу сторін у перевезеннях залізничним транспортом встановлюватися не повинно, в т. ч. коли сторонами в договорі є державні та муніципальні підприємства.

Для чіткої регламентації виникнення відносин у сфері перевезення залізничним транспортом пропонується на законодавчому рівні закріпити поняття «відносини з перевезення залізничним транспортом», яке використовується в юридичній конструкції (у договорі перевезення залізничним транспортом), перерахувавши дії та її складники. Зокрема, у ст. 8 Закону України «Про залізничний транспорт» необхідно додати поняття: «Відносини з перевезення залізничним транспортом – взаємозв'язки, що виникають у соціальній взаємодії з договорів перевезення залізничним транспортом, пов'язані із функціями й обов'язками суб'єктів відносин із перевезення залізничним транспортом, які останні виконують

у суспільстві щодо організації та здійснення перевезень залізничним транспортом».

Також пропонується у ст. 1 Закону України «Про залізничний транспорт» додати визначення: «Перевезення залізничним транспортом – сукупність дій, що базуються на договірній основі відповідно до чинного законодавства України, спрямованих на прийняття від відправника, завантаження, переміщення з пункту відправлення до пункту призначення вантажу, багажу, вантажобагажу, пошти, видачі останніх отримувачу, а також спрямованих на надання послуг із перевезення пасажирів залізничним транспортом зі станції посадки до станції висадки пасажирів».

Список літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про транспорт : Закон України від 10 листопада 1994 р. із змінами внесеними Законом від 21 грудня 2000 р. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 9. Ст. 68.

3. Про залізничний транспорт : Закон України від 04 липня 1996 р. № 40. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 04.01.2020).

4. Про автомобільний транспорт : Закон України 5 квітня 2001 р. № 2344-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 22. Ст. 105. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14 (дата звернення: 04.01.2020).

5. Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування : Закон України. *Відомості Верховної Ради України.* 2012. № 49. Ст. 553.

6. Повітряний кодекс України : Закон України від 04 травня 1993 р. *Відомості Верховної Ради.* 1993. № 25. Ст. 274.

7. Кодекс торговельного мореплавства України № 176/95-ВР від 23 травня 1995 р. *Відомості Верховної Ради*. 1995. № 47–52. Ст. 349.

8. Цивільний Кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 40–44. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 03.01.2020 р).

9. Про затвердження Статуту залізниць України : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/457-98-%D0%BF.

10. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С Кузнєцової, Р.А. Майданика. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 976.

11. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. Є.О. Харитонова. Харків : Одіссей, 2010.

12. Цивільне право України : підручник : у 2 т. / за ред. Яновицької Г.Б., Кучера В.О. Львів : Новий світ-2000, Юрінком Інтер, 2018. 872 с

Sirko R.B. CONCERNING THE RELATIONSHIP WITH RAIL TRANSPORTATION

The proposed article states that the emergence of a relationship with rail transportation is a kind of "starting point" in the development of obligations on transportation, which is at the intersection of the contract-agreement and legal relationship.

Relations with transportation by rail are always preceded by the agreement of the basic conditions of transportation: terms and the number of vehicles required for transportation, as well as the volume and nature of cargo, luggage, mail, cargo, passengers carried. The main task of such coordination is to make the most rational and economical use of transport vehicles that meets the market demands.

The general reason for the emergence of relations with rail transportation is the application of the sender (contract for the carriage of goods, luggage, mail, luggage with a deferred condition), and when concluding the sender and the carrier agreement on the organization of rail transportation such a basis is a complex legal transaction by rail, that is, the preliminary contract and the sender's application, that is, the basic contract for carriage by rail with a suspensive condition.

It is concluded that the implementation of transportation by rail based on the rules of the current legislation is based on the principles: the basis of transportation by rail proclaims the contract of carriage, establishes the principle of unity in the approach to the relationship of transportation by rail, both cargo and luggage. Based on the equality of participants in civil relations and freedom of contract, the Civil Code emphasizes that no benefits, no exclusions, no special privileges, etc., depending on the composition of the parties in rail transportation, should be established, including when the parties to the contract are state and municipal enterprises.

It is also proposed to consolidate at the legislative level the definition of "Railway transport relations" and "Railway transport services".

Key words: *transportation, rail transport, recodification, relations with rail transportation, charter of the railroad, contract of carriage by rail, passengers, cargo, luggage, rail.*